

Bjorn Schrijen, Rogier Brom en Kimberly van Aart

De kunst van contact

Een verkenning van buurtcultuur in Nederland

*Borderline
Offensive*, in
het kader van
het programma
De Reis.
© Foto De Reis/
LF2018

Een volksopera, een wijksafari, een met mozaïek versierde ontmoetingsplaats: drie voorbeelden van wat buurtcultuur kan zijn. Deze kunstvorm beoogt de gemeenschap bij kunstproductie te betrekken. Maar wat is buurtcultuur eigenlijk? Wat is de waarde ervan, welke plaats heeft zij in het culturele bestel? En heeft zij een blijvende impact? In opdracht van het Prins Bernhard Cultuurfonds deed de Boekmanstichting er onderzoek naar.¹

De laatste jaren zijn op meerdere plekken in Nederland buurtcultuurfondsen opgericht. Vooral in Noord-Brabant hebben provincie, woningcorporaties en het Prins Bernhard Cultuurfonds sinds 2011 sterk ingezet op buurtcultuurfondsen, maar ook in steden elders in het land kunnen inwoners er een beroep op doen. De toenemende interesse in buurtcultuur kent verschillende oorzaken. Zo vormt buurtcultuur soms een antwoord op de forse bezuinigingen van het Rijk en gemeenten vanaf 2013, of wordt zij ingezet in de hoop de – steeds vaker onder druk staande – sociale cohesie in buurten en wijken te versterken. Door de toegenomen mobiliteit verhuizen mensen meer en speelt de nieuwe buurt een steeds grotere rol bij het opbouwen van een sociaal netwerk (Stichele 2018). De functie van het verenigingsleven hierbij is mettertijd sterk afgenomen.

Ook vanuit de kunstwereld is er de afgelopen decennia meer aandacht voor het betrekken van de gemeenschap bij de kunstproductie. Deze ontwikkeling kan teruggevoerd worden op de *ethical turn* in de kunsten vanaf de jaren negentig: een omslag waarbij de persoonlijke esthetische ervaring van een kunstwerk in toenemende mate als onethisch werd gezien, waardoor binnen kunstprojecten meer aandacht kwam voor het sociale proces.

Een veelvormig verschijnsel

Ondanks de gegroeide interesse voor buurtcultuur is het begrip in publicaties nog vrijwel onbelicht gebleven. Het Prins Bernhard Cultuurfonds heeft daarom de Boekmanstichting gevraagd een verkennend onderzoek hiernaar te doen. Het doel: de waarde van buurtcultuur binnen de Nederlandse samenleving inzichtelijk maken, de bestaande ondersteuningsstructuur ervan in kaart brengen en mogelijkheden schetsen om deze te versterken.

In het onderzoek is buurtcultuur, in navolging van literatuur over het bredere begrip *community art*, gedefinieerd als een kunstvorm waarbij een groep buurt- of wijkbewoners fungeert als bron- en doelgroep. Dit wil zeggen dat zij meewerken en inhoudelijk bijdragen aan een project, en dat het resultaat ervan voor hen beschikbaar is en hun in potentie ten goede komt. Met andere woorden: buurtcultuur is kunst over, voor en door buurtbewoners (zie ook Geer 1993).

Buurtcultuurprojecten kunnen op een aantal aspecten van elkaar verschillen. Zo ontstaan projecten vanuit verschillende kunstdisciplines, waarbij vooral theaterprojecten en beeldende kunstprojecten in de openbare ruimte vaak voorkomen. Het collectieve karakter van theatervoorstellingen past binnen het groepsgerichte aspect van buurtcultuur, terwijl beeldende kunstprojecten in de openbare ruimte doorgaans direct de buurt ten goede komen waarin de deelnemers aan het project wonen.

Ook verschillen buurtcultuurprojecten in schaal. In het kleinste geval vult het een huiskamer, terwijl het *iepen mienskip*-programma in Friesland als buurtcultuurprogramma provinciebreed is uitgerold.² Voor het effect van een buurtcultuurproject is schaal belangrijk. Waar een kleine schaal doorgaans de drempel om in een project te participeren verlaagt, blijkt ook dat op deze manier vooral bestaande relaties tussen buurtbewoners verstevigd worden (*bonding ties*), in plaats van dat er nieuwe verbindingen worden gelegd (*bridging ties*) (zie ook Otte 2015).

Een derde aspect betreft de aard van het project: is het eerder projectmatig of programma-tisch? Een voordeel van een project kan zijn dat het in de herinnering of beleving van deelnemers een uniekere gebeurtenis wordt. Van langdurige programma's valt echter meestal een grotere impact op een buurt of de deelnemers te verwachten.

Verder kunnen buurtcultuurprojecten van elkaar verschillen in de mate waarin ze top-down vanuit bijvoorbeeld een overheid geïnitieerd worden, of bottom-up vanuit een groep bewoners. Gielen (2011) maakt daarnaast een interessant onderscheid tussen projecten die de maatschappelijke status quo bevestigen of juist bevragen (respectievelijk digestieve en subversieve projecten) en tussen projecten die vooral op de kunstenaar, of meer op de gemeenschap zijn gericht (respectievelijk autorelationele en allorelationele projecten). Buurtcultuur kan, kortom, in theorie vele verschillende vormen aannemen – en dat doet het ook in de praktijk.

Een wonderpil?

Niet zelden worden buurtcultuurprojecten geïnitieerd in de hoop dat ze een gunstig effect hebben op een buurt en haar bewoners. Hoewel de grote diversiteit aan buurtcultuurprojecten het bemoeilijkt harde uitspraken te doen over →

de precieze resultaten die ervan te verwachten zijn (los van het feit dat causaliteit doorgaans moeilijk is vast te stellen), laat literatuur over *community art* zien dat er waarschijnlijk wel impact zal zijn.

Die impact is op veel gebieden mogelijk: toename van de sociale cohesie, inclusie, een veiliger gevoel in de buurt, meer bereidheid onder bewoners om iets te doen voor de buurt of voor elkaar, een fysiek aantrekkelijkere leefomgeving, persoonlijke ontwikkeling, toename in cultuurparticipatie van deelnemers, en een verbeterd imago van een buurt of wijk (zie bijvoorbeeld Matarasso 1997). Deze effecten op het sociale terrein kunnen bovendien een economisch vervolg krijgen, aangezien ze het aantrekkelijker maken om in een buurt of wijk te wonen of werken.

Buurtcultuur klinkt zo haast als een wonderpil die alle problemen direct oplost, maar daarbij geldt toch een stevige bijsluiter. Verschillende soorten buurtcultuur sorteren verschillende effecten, en alles hangt af van de kwaliteit van het uitgevoerde project. De impact die buurtcultuur maakt, houdt direct verband met de (tijds)investering.

Belangrijker is echter dat buurtcultuur niet als medicijn gezien zou móeten worden. Buurtcultuur is in de eerste plaats kunst. Ook een buurtbarbecue kan de sociale cohesie vergroten, en van een middagje afval prikken knapt de fysieke leefomgeving eveneens op. Wat buurtcultuur daarvan onderscheidt, is juist de artistieke waarde. Het artistieke stimuleert creativiteit, visie, verbeeldingskracht en cultureel vermogen bij deelnemers, en moedigt hen aan ideeën en dromen te uiten en met elkaar te delen. De sociale effecten die daar eventueel uit voortvloeien zijn mooi meegenomen, maar komen op de tweede plaats.

De infrastructuur van buurtcultuur

Gezien de waarde die buurtcultuur heeft, hoeft het niet te verbazen dat er in de praktijk reeds verschillende organisaties zijn die het ondersteunen – al worden ondersteunde initiatieven daarbij niet altijd ook ‘buurtcultuur’ genoemd. Het meest in het oog springen de diverse lokale (buurt)cultuurfondsen die – vaak in samenwerking met het Prins Bernhard Cultuurfonds – de laatste jaren zijn opgericht door voornamelijk

Slotapplaus
Volksopera Vogel-
buurt Matinee,
Amsterdam, 2018.
Fotografie:
Paul Vonk

Volksopera Vogel-
buurt, Amsterdam,
2018. Fotografie:
Paul Vonk

lokale overheden en woningcorporaties. De redenen om zo'n fonds op te richten verschillen: waar het voor gemeenten een manier kan zijn om landelijke bezuinigingen te compenseren of cultuurinnovatie te stimuleren, zullen voor woningcorporaties de maatschappelijke effecten een rol spelen (zie ook Lauwerier et al. 2018).

Naast de lokale (buurt)cultuurfondsen zijn er talloze landelijke fondsen of algemene lokale fondsen die vanuit hun doelstellingen als financier van buurtcultuurprojecten kunnen optreden. Gezien het lokale karakter van buurtcultuur zijn bovendien ook plaatselijke bedrijven, gemeenten en culturele organisaties belangrijke partners.

Een onderdeel van de infrastructuur rondom buurtcultuur dat vooral aandacht verdient, is de rol van cultuuraanjagers. Zij hebben als doel gedurende een langere periode de cultuurparticipatie binnen hun werkterrein te vergroten. Daarmee vormen ze ook een sterke stimulans voor de aanwezigheid en het succes van buurtcultuurprojecten. Ook centra voor de kunsten zijn, als culturele instellingen met lokale verankering, belangrijke samenwerkingspartners.

De toekomst van buurtcultuur

Hoewel er dus al een omvangrijke ondersteuningsstructuur voor buurtcultuur bestaat, zijn er verschillende kansen om deze te optimaliseren. Zo geldt bij veel fondsen momenteel dat alleen rechtspersonen een aanvraag kunnen indienen. Een deel van de laagdrempelige, bottom-up georganiseerde buurtcultuurprojecten wordt daarmee van aanvragen uitgesloten. Daarnaast kan de soms omvangrijke aanvraagprocedure bij een fonds een drempel vormen voor kleine initiatieven. Lokale (buurt)cultuurfondsen kennen vaak een toegankelijker procedure, maar hebben als keerzijde dat ze geen landelijke dekking hebben, en niet altijd even bekend zijn. Dit biedt ruimte voor bijvoorbeeld een landelijk fonds met laagdrempelige criteria, een landelijk dekkend netwerk van lokale buurtcultuurfondsen, of het uitbouwen van een platform als Stichting Lokale Fondsen Nederland om kleine fondsen zichtbaarder te maken.

Ook kunnen fondsen bijdragen aan buurtcultuur door crowdfunding aan te moedigen. Verschillende fondsen doen al aan *matchfunding* op crowdfundingplatforms als voordekunst en Voor je Buurt: een fonds legt een deel van het →

De Reis.
© Foto De Reis/
LF2018

benodigde bedrag in, maar dit wordt alleen uitgekeerd als de initiatiefnemer zelf het resterende bedrag bij elkaar weet te krijgen. Voor de initiatiefnemer creëert zo'n crowdfundingcampagne draagvlak, terwijl het voor het fonds een goede manier is om met relatief lage bedragen kleinschalige projecten te ondersteunen.

Ook de ondersteuning door andere organisaties in de infrastructuur rondom buurtcultuur kan geïntensiveerd worden. De belangrijke rol die bijvoorbeeld cultuuraanjagers en centra voor de kunsten spelen voor buurtcultuur staat onder druk door bezuinigingen, waardoor veel van deze functies en instanties zijn verdwenen. Daarnaast zijn gemeenten vaak initiatiefnemer van buurtcultuurprojecten, hoewel bureaucratie financiering kan bemoeilijken. Doordat veel gemeenten gescheiden potjes hebben voor cultuur en welzijn, vallen sociaal-artistieke buurtcultuurprojecten hier soms precies tussenin, en kunnen ze daardoor op geen van beide budgetten aanspraak doen. Investeren in cultuuraanjagers of gemeenten door middel van matching verleiden buurtcultuur te subsidiëren zijn dan ook twee mogelijke manieren waarop fondsen of andere belanghebbenden buurtcultuur – naast directe financiering – kunnen ondersteunen.

Er zijn zodoende verschillende mogelijkheden om buurtcultuur steviger te wortelen in het culturele bestel. Er lijkt daarbij een groeiende interesse te zijn om juist ook kleinschalige initiatieven te ondersteunen: verschillende landelijke en lokale fondsen experimenteren inmiddels met nieuwe, laagdrempelige aanvraagprocedures. Dit maakt het waarschijnlijk dat de komende tijd steeds vaker ingezoomd zal worden op cultuur in de straten, pleinen en buurten van Nederland – en dat de aandacht voor buurtcultuur verder zal toenemen. Dat is waardevol omdat buurtcultuur mensen op een laagdrempelige manier en in een bekende, veilige omgeving in aanraking brengt met kunst en cultuur. Daarvan kunnen niet alleen verschillende positieve sociale effecten verwacht worden, maar het kan voor deelnemers ook het begin vormen van een bloeiend cultureel leven. ●

Social Sofa, 2017.
Boven: © Social
Sofa/Stichting
Duvelhok,
onder: fotografie:
Nol Havens

*Heldinnen van het
veen*, in het kader
van het programma
De Reis.
© Foto De Reis/
LF2018

Literatuur

- Geer, R.O. (1993) 'Of the people, by the people, and for the people: the field of community performance'. In: *High Performance*, jrg. 16, nr. 64, 28-31.
- Gielen, P. (2011) 'Mapping community art'. In: *Community art: the politics of trespassing*, 15-33.
- Lauwerier, R., H. Blomaard en S. Verdonshot (2018) *Evaluatie van de lokale cultuurfondsen: opzet en werking nader beschouwd*. Amersfoort: Twynstra Gudde.
- Matarasso, F. (1997) *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia.
- Otte, H. (2015) *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Schrijen, B., K. van Aart en R. Brom (2018) *De kunst van contact: een onderzoek naar de verschijningsvormen, waarde en infrastructuur van buurtcultuur in Nederland*. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Stichele, A. Vander (2018) 'De kracht van plekken: over eigenaarschap, initiatief, betekenis geven en participatie'. In: *Faro: tijdschrift over cultureel erfgoed*, jrg. 11, nr. 1, 8-11.

Noten

- 1 Het onderzoek *De kunst van contact: een onderzoek naar de verschijningsvormen, waarde en infrastructuur van buurtcultuur in Nederland*, waarvan dit artikel een samenvatting is, bestond uit een desk-research, literatuurstudie en gesprekken met stakeholders op het gebied van buurtcultuur en community art (Schrijen et al. 2018). Onze dank gaat uit naar de geïnterviewden: Joosje Duindam (Kunstloc Brabant en aanjager van het platform Community Art Brabant), Sikko Cleveringa (CAL-XL), Martijn Arnoldus (Voor je Buurt), Marjet van Os en Anne de Raaf (Fonds 1818), Sandra Trienekens (Urban Paradoxes) en Steffen de Wolff (VSBfondsen). Het volledige onderzoeksrapport is te downloaden via boekman.nl.
- 2 Zie ook het artikel van Jacob Haagsma in deze *Boekman*.

Bjorn Schrijen
is onderzoeker
bij de Boekman-
stichting

Rogier Brom is
projectcoördinator/
onderzoeker bij de
Boekmanstichting

Kimberly van Aart
was onderzoeker/
redacteur bij de
Boekmanstichting
en is nu beleids-
medewerker
Kwaliteitszorg
en Onderwijs aan
de Erasmus Univer-
siteit Rotterdam